

Marko Perišić
preddiplomski studij povijesti
preddiplomski studij anglistike
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Marc Ferro (1924. – 2021.)

(Fotografija: https://www.purepeople.com/media/portrait-de-marc-ferro-en-2013_m6228754)

Kao jedna od žrtava pandemije virusa COVID-19, francuski povjesničar Marc Ferro napustio nas je 21. travnja 2021. godine. Iza sebe je ostavio širok i inovativan opus kvalitetnih radova za koji mu je današnja historiografska praksa zahvalna.

Ferro je rođen 24. prosinca 1924. u malograđanskoj pariškoj obitelji. Već kao dijete pokazao je veliki interes za povijest te je već s jedanaest godina napisao manji rad o povijesti Francuske, upravo u vrijeme kada je Francuska prolazila kroz unutarnjopolitičku i vanjskopolitičku krizu. Mladi je Ferro proživio period destabilizirajuće podijeljenosti francuskog društva između dvaju politička ekstrema. Svjedočio je Hitlerovu dolasku na vlast, njemačkoj agresiji na Poljsku, traumatičnoj propasti francuske vojske, osovinskoj okupaciji, Pétainovoj kolaboraciji i tragediji holokausta u kojoj je poginula njegova majka. U Grenobleu 1944. g. Ferro se kao student pridružio francuskom pokretu otpora *Forces Françaises de l'Intérieur*. Nakon rata završava studij, postaje učiteljem povijesti i ženi se za Yvonne Blondel (1920.-2021.) s kojom će imati dvoje djece. Kao mladi učitelj dolazi u Alžir gdje će ostati do 1960. g. i svjedočiti početku arapskog pokreta za nezavisnost, politički će se angažirati

za pomirenje Francuza i Arapa te napraviti možda najveći zaokret u svojem životu.¹

Njegovo mladenačko zanimanje za učiteljski rad i za približavanje povijesnih kompleksnosti javnosti nikad ga nisu napustili, ali burne povijesne okolnosti koje je proživio preobrazile su ga iz učitelja u povjesničara. Malokoji njegov rad se izričito ili direktno bavio događajima kojima je svjedočio, ali ta vremena su ga nagnala da proširi svoje obzore, da produbi svoje istraživanje i da uočava probleme na koje je kao povjesničar morao dati osvrt. Povijest se zbivala oko njega, a u vrtlogu modernih perspektiva na aktualne probleme smatrao je da historija mora dati svoje gledište stvari. Ferro više nije mogao samo učenicima iznositi što je pročitao, već se trebao kritički i samostalno odnositi prema nepremostivoj dimenziji povijesti. On je smatrao da „školski udžbenici uglavnom sadržavaju opću povijest“ koja je tek jedna od mnogih i koja uglavnom služi „legitimaciji vlasti“.² Ferro je bio razočaran svojim učiteljskim poslom; nije stekao profesionalnu nezavisnost koju je priželjkivao. Prema riječima Kevina J. Callahana, ta želja nikad nije jenjala i taj nezavisan duh obilježiti će Ferroevev historiografski pristup.³

Nakon povratka u Francusku upisuje doktorski studij na École des hautes études en sciences sociales gdje je 1967. g. doktorirao s radom o Februarskoj i Oktobarskoj revoluciji koji je izdan u dva toma: *La Révolution de 1917* i *La Révolution de 1917 T.2: Octobre: Naissance D'une société*. Sa znanjem ruskog i pristupom ruskim arhivima, Ferro je dao sasvim novi osvrt na kritične događaje u Rusiji 1917. g. Nije posvećivao pozornost samo političkoj dimenziji već silama „odozdo“, odnosno vojnicima, radnicima, raznim sovjetima i komitetima. Ferro u svojem prvom velikom radu naglašava međuodnos narodne mase, tj. lokalnih organa, i političkih igrača centralne vlade kao osnovni čimbenik revolucionarnog uspjeha. Lenjinova stranka nije prikazana kao ujedinjena sila koja u sebi sadrži poticaj za povijesni napredak, već kao organizacija koja je ovisila i bila pod utjecajem odveć radikalizirane narodne mase. Knjiga je ujedno služila kao analiza revolucionarnog mentaliteta uopće jer je na kraju krajeva Ferroeva fascinacija Oktobrom proizašla iz njegovih iskustava u Alžiru. Historiografija je za Ferroa uvijek imala relevantnu funkciju za sadašnjost.

Njegova želja za novim pristupima istraživanja prošlosti neizbježno ga je dovela u vezu sa školom Anala. Do 60-ih časopis *Anali* i povjesničari okupljeni oko njega već su se istaknuli kao bitna sila u historiografiji 20. st. s pristupom kojeg je sam Ferro nazvao „eksperimentalnom historijom“, tj. „dijagnostičkim pristupom“.⁴ Još od svog začetka, *Anali* su pružali gledište po-

¹ Vidi Filip Šimetin Šegvić, „In memoriam,” *Historijski zbornik* 74/1 (2021): 197-205. Želim se osobno zahvaliti profesoru Šegviću čiji su radovi, uz same Ferroeve radove, ponajviše pomogli pisanju ovog nekrologa.

² Tomislav Brandolica, Marko Lovrić i Filip Šimetin Šegvić, „Slika u povijesti, povijest u slici: „pokretna“ historija,” *Dijalog s povodom* 7 (2013): 64.

³ Kevin J. Callahan, „At the Crossroads of the Annales School and Historical Innovation: The Life and Scholarship of Marc Ferro,” u: *Annales in Perspective*, sv.1, ur. Drago Roksandić, Filip Šimetin Šegvić i Nikolina Šimetin Šegvić (Zagreb: FF Press, 2019), 211.

⁴ Brandolica, Lovrić i Šegvić, „Slika u povijesti,” 62.

vijesti koje nije bilo ograničeno narativnom događajnicom političke ili vojne vrste, već je težila novim razumijevanjima povijesnog vremena, interdisciplinarnosti, analitičnosti itd. Dolazak Fernanda Braudela unijet će novu snagu u časopis i pod njegovim će vodstvom *Anali* nastaviti njegovati ideal inovacije koju možemo smatrati najvećom odlikom ove škole. Ferro je Braudela upoznao 1946. g. na predavanju o Južnoj Americi koje ga je oduševilo. Šesnaest godina kasnije vidjeli su se opet kad je Braudel tražio nekog novog da obogati časopis novim i poučnim pristupima. Ferro je tako došao na položaj tajnika uredništva gdje je ostao do 1970. g., nakon čega on, Jacques Le Goff i Emmanuel Le Roy Ladurie postaju glavnim urednicima. Ferroov rad u *Analima* bio je izrazito plodan i raznolik. Ferro je smatrao da je uspješno izvršio zadatak *Anala* da poveže razne društvene znanosti u svrhu rješavanja historiografskih problema, no nije uvijek bio zadovoljan svojim iskustvom bez obzira na to što je nastavio stvarati kvalitetne radove. Ističe sedamdesete kao vrijeme kada se njegov doprinos nije nimalo cijenio ni tražio, no nakon tih godina kada je skoro napustio časopis, stanje se promijenilo na bolje. S vremenom, *Anale* je prestao smatrati vodećim povjesničarskim časopisom u Francuskoj.⁵

Koliko su se povjesničari *Anala* isticali unutar historiografske prakse, toliko se Ferro isticao među njima. Koliko god su *Anali* bili hvaljeni zbog svojeg strukturalnog i analitičkog poimanja povijesti i zbog odbacivanja ustaljenog narativnog modela, neki kritičari zbog toga su im zamjerali, tvrdeći da tradicionalni pristup velikih ličnosti i događaja još uvijek ima svoje mjesto u historiografiji. Ta kritika je pogotovo istaknuta u istraživanjima povijesti nakon 1789. g. i nefrancuskim temama. O njima se u *Analima* pisalo vrlo rijetko. Ferro se naprotiv nije prilagođavao jednoj od tih dviju zamišljenih doktrina, već je sam stvorio svoju fleksibilniju dogmu. Prema njegovim riječima problem je uvijek bio „shvatiti *zašto* i *kako* su se događaji dogodili, a ne mučiti se oko toga radi li se o staromodnom ili novom pristupu“.⁶ Nije bježao od događajnice, političke povijesti i narativnog pristupa jer oni nisu smjeli biti sami po sebi svrha; tema određuje autorov pristup, a ne obrnuto. On daje politici njezino mjesto u povijesti, analizira je i dovodi u odnos s ostalim povijesnim čimbenicima, no ne uzdiže je kao najvažnijeg čimbenika. Iako je prihvatio da ga se zove *braudelijancem*, nije bio bezuvjetno odan Braudelovim metodama niti je njegova inspiracija došla iz samo jednog izvora. Veliki utjecaj na njega izvršili su profesori Alexandre Bennigsen i Pierre Renouvin, koji za razliku od povjesničara nalik Braudelu pružaju pozornost političkoj dimenziji i narativnoj strukturi. Ferro ističe kako je njegov rad o revolucijama 1917. g. spoj Renouvinovog tradicionalnog i Braudelovog analitičkog pristupa.⁷

Velik broj, ako ne i većina Ferroevih radova, bavi se razdobljem 19. i 20.st., što je bilo neobično za povjesničara *Anala*. Jednako neobične bile su i odluke da napiše dvije biografije, jednu o Nikoli II., a drugu o maršalu Pétainu. Ferro je naime priznao kako je njegova biografija o ruskom caru napisana

⁵ Isto, 22-25.

⁶ Isto, 21.

⁷ Isto, 29.

tradicionalnim, kronološkim stilom kao usluga svom izdavaču i zato što je vidio priliku za brzu zaradu, dok je Pétainovu biografiju odbio tako kategorizirati s obzirom na njenu formu.⁸ Obje biografije ipak pokušavaju obuhvatiti više od života središnje ličnosti, uzimajući u obzir društveni kontekst i razvoj povijesnog sjećanja, odnosno mitologije. Od početka svoje karijere shvatio je da povijest sačinjavaju razna gledišta i iskustava koja su neizmjeriva. Nekad se ta iskustva ili pojave u određenoj mjeri ponavljaju, stoga Ferro pokušava naći paralele sa sličnim procesima i događajima. U svojem pregledu vrlo popularne teme Prvog svjetskog rata nastojao je obuhvatiti mišljenja političara svih ideologija, vojnika, žena, odnosno svih dostupnih sudionika povijesti. Iz ovog pristupa, kao što tvrdi Kevin J. Callahan, proizašla je jezgrovita sinteza povijesti „odozdo i odozgo“, djelo koje ne zanemaruje vojne operacije, civilni front niti ratobornost koja je opsjedala umove svih slojeva predratnog europskog društva.⁹ Takav pristup, tj. *pluralna historija* kako ju on sam naziva, podrazumijeva poznavanje i proučavanje što veće količine izvora.¹⁰ Primjerice, u oralnim je izvorima često vidio oblik historije koja je oprečna službenoj historiji neke države kao što on smatra da je bio slučaj sa Sovjetskim Savezom. Naravno, niti jedan oblik izvora nije uzimao zdravo za gotovo. Svaki izvor je podvrgnuo kritici, što je smatrao dužnošću jednog povjesničara, no nastojao je da izvori budu raznoliki jer se inače povjesničar podvrgava „diktaturi mišljenja“, načinu razmišljanja kojeg diktiraju izvori istog podrijetla.¹¹

Jedan od najznačajnijih proizvoda Ferroevog opusa jest naglašavanje audiovizualnih izvora i njegov pristup filmskom mediju kao povijesnom čimbeniku. Ferro se tematski nije vezao za samo jedan period ili jednu temu. U istoj karijeri mogao je napisati knjigu o vođama Drugog svjetskog rata, opširan rad o fenomenu kolonizacije, još opširniji rad o čitavoj povijesti Francuske te globalnu povijest *ressentimenta*: „Ljudi mijenjaju supruge, a ja mijenjam istraživačke interese“.¹² Tako je mogao pisati o filmskom mediju čiju je povijest, kako tvrdi Ferro, malo tko prije njega proučavao, ali uopće se nitko nije bavio odnosom povijesti i filma kao što je on učinio.¹³ Taj dio njegovog opusa može se najsigurnije nazvati revolucionarnim, a koliki je utjecaj imao dovoljno govori činjenica da se Ferro kasnije žalio kako se mladi povjesničari oslanjaju samo na audiovizualne izvore.¹⁴ Kolekciju eseja *Cinéma et Histoire* izdao je 1976. g., tijekom njegovog turbulentnog perioda u *Analima*, no važnost korištenja filma u historiografiji naglašavao je i ranije. Njegova predavanja na École polytechnique 1968. g. o sovjetskoj percepciji svog identiteta preko igranog filma Čapajev (1934.) navodno su remetila rad drugih profesora zbog prevelikog interesa. Ferro je u audiovizualnim izvorima tražio novo gledište, novi

⁸ Isto, 25-26.

⁹ Callahan, “At the Crossroads of the Annales School and Historical Innovation,” 214.

¹⁰ Brandolica, Lovrić i Šegvić, „Slika u povijesti,” 13.

¹¹ Isto, 59.

¹² Isto, 54.

¹³ Isto, 53.

¹⁴ Isto.

oblik povijesnog narativa koji klasični izvori poput pisanih ne mogu potpuno izreći. Dokumentarni film je stoga vrlo koristan izvor za prikazivanje vanjskih elemenata poput izgleda ljudi i kompozicije masa, ali dubljom analizom može ukazivati na nešto više. Naime, Ferro se pitao kako mentalitet društva utječe na izgradnju filma, odnosno kako film može izravno ili neizravno, čitavim narativom ili samim rezom, iskazati mentalitet autora i tadašnjeg društva. Povijest koju prikazuje film djeluje snažnije od minule prošle stvarnosti do te mjere da može postati prihvaćenom verzijom prošlosti, kao što je bio slučaj sa scenom osvajanja Zimske palače u Ejzenštejnovom igranom filmu *Oktobar* (1927.). To je za Ferroa oblik fikcionalne historije u kojoj odabir informacija ponajviše ovisi o sadašnjosti i stoga nam može najviše reći o vremenu filmske produkcije.¹⁵ Filmski medij svojom imaginarnom poviješću oblikuje gledatelju percepciju prošlih događaja, čime film postaje pokretačem povijesti, ne samo povijesnim izvorom.

Još od vremena kad je bio učitelj, Ferroa je zanimalo kako se povijest može približiti masama. Njegova knjiga *Comment on raconte l'histoire aux enfants à travers le monde entier* (1981. g.) služi kao komparatistička studija u kojoj je Ferro analizirao tumačenja i percepcije povijesti te kako se one razvijaju u različitim društvenim slojevima. Poseban je pak naglasak u svojoj analizi stavio na institucionalne historije koje nameću vladajući režimi sa svrhom vlastite legitimacije, odnosno u svrhu „povijesti u nastojanju“.¹⁶ Takva historija gotovo je neizbježna u općem obrazovanju, ali je promjenjiva jer nikad nije jedina percepcija ljudske prošlosti, a institucionalna vlast mijenja ruke. Ferro, slijedeći tradiciju *Analisa*, nikad nije bio zadovoljan s jednim gledištem ili jednom metodom. Njegov rad bio je uporno eksperimentalan, dajući novo, makar nekad nepotpuno, razumijevanje prošlosti. Osim svojeg plodnog rada u *Analima*, Marc Ferro predavao je u École polytechnique do 1997. g., a 2009. g. postao je članom *Academia Europaeae*. Karijera ga je nagradila brojnim odlikovanjima poput počasnog doktorata s Moskovskog državnog sveučilišta Lomonosov i francuskog Nacionalnog reda Legije časti. Zahvaljujući njegovim istraživanjima na temama Oktobarske revolucije te odnosa povijesti i filma, postao je ravnatelj Instituta za sovjetski svijet i srednju i istočnu Europu (IMESCO) te voditelj sekcije *Povijest i film* Istraživačkog odbora École des hautes études en sciences sociales od 1964. g. Svjestan mogućnosti televizijskog i filmskog medija za popularizaciju i razvoj historiografske prakse, bio je voditelj i autor mnogih televizijskih i filmskih produkcija. Možda najistaknutija od njih jest televizijska emisija *Histoire parallèle/Die Woche vor 50 Jahren* (1989. - 2001.) koju je sam vodio. U njoj je jasno istaknuta Ferroeva potreba za komparatističkim pristupom povijesti sa što više uvažениh izvora. Po načelu je to bila emisija francusko-njemačkih tema, ali ju je Ferro nastojao uzdići do globalne razine pozivajući što raznolikiji broj međunarodnih povjesničara, uključujući i neke iz Hrvatske. Početkom rata 1991. g. Ferro je potpisom apela za mir podržao priznanje nezavisne Hrvatske u ustavnim

¹⁵ Isto, 63.

¹⁶ Marc Ferro, *The Use and Abuse of History or how the past is taught to children*, prev. Norman Stone i Andrew Brown (New York: Routledge, 2003), 357.

granicama, a u ožujku 1993. g. njegov razgovor s Mirkom Galićem pojavio se u tjedniku *Nedjeljna Dalmacija*. Njegovo djelo o Drugom svjetskom ratu, *Sedmorica zaraćenih: 1918.-1945.: usporedna povijest*, izašlo je kod nas 2008. g., godinu dana nakon njenog francuskog izdanja, u prijevodu Vesne Lisičić. Tomislav Brandolica, Marko Lovrić i Filip Šimetin Šegvić u seriji *Dijalog s povodom* izdali su prijevode dvaju njegovih članaka (*Državljanstvo, nacionalnost, identitet: Neke dileme „odozdo“ te Kome pripadaju slike?*) i jednog govora sa skupa pod naslovom *Za jedan pluralni i tolerantni pristup predavanju povijesti: uvodno izlaganje*.¹⁷ Nažalost, ovo predstavlja manjinu njegovog opusa i ne može jasno predočiti karakter njegovog dugogodišnjeg rada. Od dvadesetog stoljeća pa do čitave povijesti, od rata pa do revolucije, od filma pa do kolonizacije, Ferro je ostavio vrijednu kolekciju radova koju povjesničari u nekim dijelovima čak mogu zvati revolucionarnom. Njegova potraga za inovativnim pristupom te mukotrpnost temeljitost uvelike su vrijedna ostavština ovog jedinstvenog povjesničara.

¹⁷ Vidi Šegvić, "In memoriam,"

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 18 2023.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XVIII, broj 18, 2023.

Glavni i odgovorni urednik
Marko Zidarić

Zamjenica glavnog urednika
Ivana Đorđić

Uredništvo
Filip Bačurin
Marija Bišćan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Antonija Lapaš
Ivan Mrnarević
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Urednici pripravnici
Klara Miholić
Marko Perišić
Ruben Prstec

Redakcija
Filip Bačurin
Marija Bišćan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Antonija Lapaš
Klara Miholić
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Ruben Prstec
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Tajnica Uredništva
Marija Bišćan

Recenzenti

dr. sc. Nikola Anušić
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Lovorka Čoralić
akademkinja Nella Lonza
dr. sc. Kosana Jovanović
dr. sc. Jasmina Osterman

Lektura za hrvatski jezik

Iva Antičević
Tina Čatlaić
Mislav Graonić
Nikolina Peškura
Karla Rašić
Josipa Skenderović
Jakov Zidarić

Lektura za engleski jezik

Tina Čatlaić

Prijevod s francuskog jezika

Klara Miholić

Oblikovanje

design.inmedia@gmail.com

Izdavač

Odsjek za povijest Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Tisak

Studio Moderna d.o.o., Zagreb

Naklada

Tiskano u 100 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financirano je novcem dobivenim na natječaju za studentske projekte Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te sredstvima koja je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Redakcija časopisa Pro tempore iskreno zahvaljuje Odsjeku na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest
(za: Uredništvo Pro tempore)
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>